

MEHMET AKİF'İN MANZUM HİKAYELERİ

*Bedri AYDOĞAN**

Türk şiirinde hakkında en fazla yazı yazılan sanatçıların başında yer alan Mehmet Akif Ersoy'un şiirleri dört gruba ayrılır (1). Birinci grubu ilk yazdığı, eski tarzda ve bireysel konulardaki şiirler (2); ikinci grubu günlük yaşayışla ilgili durumlarla olayların işlendiği, bir kısmı manzum hikaye tarzında olan ve Safahat'ın birinci kitabında yer alan şiirler; üçüncü grubu çeşitli konulardaki düşünce, görüş ve eleştirilerinin ağırlıklı olduğu şiirler; dördüncü grubu ise Mısır'daki içe kapalı hayatının acılarını yansıtan bireysel ve mistik özellikler taşıyan son şiirler oluşturur.

Akif'in Safahat'ın birinci kitabında yer alan kırk dört şiirinden bir kısmı manzum hikaye özelliği gösterir. Manzum hikayelerden bazı araştırmacılar yazılarının amaçlarına uygun olarak söz etmişlerse de bugüne kadar tümüyle onları ele alan derli toplu, aynı zamanda kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bazı hikayeler tek başlarına incelenmişlerdir. Dirvas ve Fatih Camii şiirleri üzerinde Orhan Okay'ın yazıları buna örnek oluşturur (3). Doğrudan manzum hikayeleri ele alan Ayla Ağabegüm'ün "Akif'in Manzum Hikayeleri" (4) başlıklı yazısında on bir hikaye değerlendirilmişse de bu, özetlemeyi aşır belli derinliğe ulaşan bir yazı olmamıştır.

Gerçekte, Akif'in manzum hikayeleri, şiirleri arasında önemli bir yere sahiptir. Ancak öteden beri bu şiirlerinden ziyade, onun düşünce yanı ağır basan şiirlerine daha çok ilgi gösterilmiş, Akif şiiri açısından değil de düşünceleri açısından değerlendirilmiştir. Oysa manzum hikayeleri, Akif'in estetik kaygıyı düşüncenin önüne aldığı eserlerleridir. Bu şiirlerde biçim öz ilişkisini önemsemiş, konuya uygun kalıplar seçmiş, duygu ve düşüncedeki özelliklere göre yeri geldiğince aynı şiirde kalıbı değiştirerek birden çok kalıp kullanmıştır. Yine Türkçe ile aruzu bu şiirlerde büyük başarı ile bir araya getirmiştir. Dili kullanmada en çok başarı gösterdiği şiirleri manzum hikayeleri olmuştur.

Bütün bu nedenler göz önünde tutulunca manzum hikayelerin topluca bir değerlendirilmeye muhtaç olduğu ortaya çıkar. Bu yazıda Akif'in manzum hikaye tarzında yirmi şiiri kısa ama tek tek ele alınacak, ardından genel bir değerlendirmeye gidilerek benzeşen ve farklı olan yanları belirlenecektir.

Şairleri açıkca söylememişse, şiirlerin yazılış tarihlerini net olarak tesbit etmek kolay bir iş değildir. Bazen başlanan bir şiirin tamamlanması uzun yıllar sürebilir. Bunlar Akif için de geçerlidir. Onun tüm şiirlerinin yazılış tarihlerini kesin olarak belirlemek zordur. Bu bakımdan biz inceleyeceğimiz şiirleri yazılış değil de basılış sırasına göre ele alacağız. Sıra Fatih Camii'nden (1908) Mahalle Kahvesi'ne (1910) doğru olacaktır. Ele aldığımız şiirlerden sadece Said Paşa İmamı, ilk manzum hikayeden yirmi üç yıl sonra 1931'de basılmıştır. Bu şiirlerin hepsi Sırat-ı Müstakim'de yayımlanmıştır. İncelediğimiz şiirlerden on altı tanesi Safahat-ı Hayattan genel başlığını taşır. Üç şiirde böyle bir başlık yer almaz Dirvas'ta şiirin adı altında "manzum bir fıkra-ı tarihi" ibaresi vardır.

Akif aruzla yazan bir sanatçıdır. Kafiye olarak da genelde mesnevi tarzı kafiyeyi (Batı edebiyatlarında düz kafiye denilen dizelerin ikişer ikişer birbiriyle kafiyelenmesi) tercih eder. Dizelerin böyle kafiyelenmesi, vezinde aruzun kullanılması nazım birimi olarak beyiti akla getirirse de Akif'te nazım birimi beyit değil, dizedir. Bu nedenle yazımızda dize terimini kullanacağız.

Kullanacağımız terimlerden biri de anlatıcıdır. Gerçi şiirin ya da şairin görevi anlatmak değildir. Şiirden sezdirme, duyurma, yaşantı kazandırma ve daha başka şeyler beklenebilir. Ama bu şiirler manzum da olsa birer hikaye özelliği gösterdiği için çeşitli olay ve durumların anlatımı söz konusudur. Bu özellikleri itibarıyla hikaye ve romana ait anlatıcı terimini zaman zaman kullandık. Anlatıcı Mehmed Akif'le örtüştüğü için de bazan ayrıca içinde şair, bazan anlatıcı yerine tek başına şair sözcüğünü de kullandık. Anlatıcı yerine saire, anlatımın birinci kişiyle yapıldığı şiirlerde yer verdik.

Mehmed Akif'in manzum hikayeleri ve bunları incelerken kullanacağımız bir iki terimle ilgili bu kısa açıklamadan sonra hikayeleri tek tek ele alıp değerlendirmeye geçiyoruz.

Fatih Camii :

Doksan iki dize olan bu şiirin ilk yirmi sekiz dizesi Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün, altmış iki dizesi Mefâilün/Feilâtün/Mefâilün/Feilün kalıbıyla yazılmıştır. Kısa olan seksen dokuz ve doksan ikinci dizelerde kalıp Mefâilün/Feilâtün'dür.

Bu şiirde kalıpların değişmesine paralel olarak kafiye de değişmiştir. Yirmi sekiz dize terakib-i bend biçiminde, buradan son dört dizeye kadar olan kısım mesnevi biçiminde kafiyelenmiştir. Son dört dizede ise sarma kafiye kullanılmıştır.

İlk 28 dizede Fatih Camii'nin bulunduğu mevkide yarattığı hava anlatılır. Fatih Camii pencere, minare ve başka öğeleriyle ilahi aleme açılan, onunla haşır neşir olup bütünleşen bir yapı olarak ortaya konur. Bu yapıları doğrudan doğruya bir tasvir olarak görmemek gerekir. Burada tasvirde öte o yapı çevresinde, onun varlığından dolayı oluşan hava yansıtılır. Bu bina sadece yoldan çıkmanın karşısında durup, batılın hücumlarına direnme ile İslam'ın anlamını, ışığını, coşkusunu simgeleyen, bir mabet olarak değil binasıyla, cemaatiyle Allah katına yükselen ibadetin kendisi olarak verilir.

Bütün bunlar bir üçüncü kişinin gözünden aktarılır. Bu şairin kendisi de olabilir, ama ben demez. Şair bundan sonraki kısımda sözü alır ve kendini ortaya koyar, ben der. Şiirin ilk bölümünde camiye en sevdiği vakit olan ezan zamanı gelen şair maksureciklerden birine oturmuştur. Caminin üzerindeki ışık kabileleri onu çocukluk günlerine götürür. Burada söz sekiz yaşındaki çocukluğuna geçer. Şiiri asıl hikaye yapan bu bölümdür. Babasının kendilerini uslu durmak koşuluyla camiye götürüşünü, orada kendi yaptıklarıyla dedeleriyle camiye gelen bir kızla oğlanın yaptıklarını anlatır. Bu olaydan sonra söz yeniden şaire geçer. Şair geçmişten hale dönmüştür. Etrafındaki, dağ silsilesine benzettiği, cemaate bakar. Amin sesiyle Allah'a yakarış bitmiş ve ortalığa bir sessizlik çökmüştür.

Bu şiirde Akif dinin insanları doğru yolda tutan, huzura götüren manevi bir güç olduğunu ortaya koyarken, din adamının çocuklar karşısındaki sabır ve hoşgörüsünün dini sevdirmeye açısından önemini vurgulamış olur. Bu tutum Akif'in çocuk psikolojisini bildiğini, çocuklara çok değer verdiğini gösterir. Nitekim manzum hikayelerinin bir kısmında en önemli kişilerin çocuklar ve gençler olduğunu genel değerlendirmemizde ortaya koyacağız. Bu şiirde de hikaye kısmının kişileri çocuklardır.

Küfe :

Mefâilün/Feilâtün/Mefâilün/Feilün kalıbıyla yazılmış, mesnevi biçiminde kafiyeleşmiş olan Küfe'de babasından miras kalan eski bir küfeyle kardeşi ve annesinin geçimini sağlamakla yükümlü olan yetim Hasan'ın dramı anlatılır. Yaşatlarının temiz elbiseler giyip okula gittiği, dilediklerince oynayıp, çocukluklarını en güzel biçimde yaşadığı bir dönemde Hasan, perişan giysileri, cılız vücuduyla sırtında küfe hamallık yapar.

Şiir anlatıcı konumunda olan gün görmüş, duyarlı bir kişinin sokağa çıkışıyla başlar. Burada yapılan sokak tasviriyle İstanbul'un ihmal edilmiş bir semtinin bakımsızlığı, yoksulluğu gerçekçi bir biçimde aktarılır. Bu sokakta ilerlerken anlatıcının ayağına takılan eski bir küfeyle Hasan'ın hikayesine geçilir. Şiir bundan sonra bir müddet anne oğul ve anlatıcı arasındaki konuşmayla sürer. Başta gözlemci olan anlatıcı da konuşmalara katılır.

Bu konuşmalardan okuyucu Hasan'ın babasının yeni öldüğünü, çocuğun hamallık yaparak annesine ve kardeşine bakmak zorunda kaldığını, ama Hasan'ın arzusunun hamal olmak değil, arkadaşları, yaşlıları gibi okumak olduğunu öğrenir. Hasan'ın durumunu sergileyen anlatıcı onun derdine deva olamayacağını anladığı için işini bahane ederek ordan ayrılır. Şiirin birinci kısmı böylece biter.

Aynı yaşlı kişiyle şiirin ikinci kısmında yine karşılaşırız. Bu kez torununu gezdirmek için dışarı çıkmıştır. Yeni bir olaya tanık olur. Bu olayın kahramanı yine Hasan'dır. Sırtında bir küfeyle kendilerine doğru gelmektedir. Yapılan tasvirle çocuğun durumunun ilk karşılaşıldığından daha kötü olduğu gösterilir. Hasan sefaletin, çöküşün en son aşamasını sergilemektedir. Burada anlatıcı bize bir başka tabloyu da göstererek şiirin ilk kısmındaki Hasan'la ilgi kurup, bir çelişkiyi dikkatlere sunar. Bir yanda Hasan bir yanda mekteb-i rüşdiyeden çıkmış pak giysiler içinde neşeli bir kabile oluşturan öğrenciler. Okumaya büyük arzu duyan Hasan'ın yük altında ezilmesine acımadan öte bir şey yapmayan anlatıcı onu kaderin cezalandırdığı bir mahkum olarak görür.

Sorunlara çözüm göstermek, bulmak şairin de şiirin de görevi olmadığından Akif iki tablo olarak durumu sergilemiş, daha çok da toplumun acıma duygularını harekete geçirmeye çalışmıştır.

Hasta :

Feilâtün/Feilâtün/Feilâtün/Feilün kalıbında olan Hasta şiiri de Küfe gibi mesnevi biçiminde kafiyeleşmiştir. Şiirin başlığının altında bulunan "Vaka Halkalı Ziraat mektebinde geçmişti" ibaresi, Akif'in yakından tanıdığı birini anlattığını gösteriyor. Midhat Cemal, Mehmed Akif adlı eserinde hastanının kim olduğunu Akif'e sorduğunu, Ahmet adlı bir öğrencisi olduğu cevabını aldığını söylemektedir (5).

Bu şiir, hasta öğrenciyi revir doktoruna getiren okul müdürünün konuşmasıyla başlıyor. Müdür çocuğun durumunun ne denli kötü olduğunu, tanık olduğu bir iki durumu belirterek anlatır. Doktor da durumun farkındadır. Hasta ümitsizliğe kapılmasın diye bir kez daha muayeneye karar verilir ve içeriye çağrılır. Burada söz anlatıcıya (şaire) geçer. Çocuğun hali ayrıntıyla tasvir edilir. Bu tasvir daha çok hastanın başıyla ilgilidir. Gözleri, yanakları, başın omuz üzerindeki duruşu tasvir edilir. Hasta ile doktor arasındaki kısa bir konuşmadan sonra anlatıcı doktorun düşüncelerini de yansıtarak muayeneyi aktarır.

Çocuğun son günlerini yaşadığını bilen, okulda ölmesinin uygun olmayacağını düşünen müdür ve doktor, onu evine gitmesi için ikna etmeye karar verirler. İkna işi bir mubassıra verilir. Çocuk veremli olduğunun farkındadır, hava değişimi ve dinlenme

